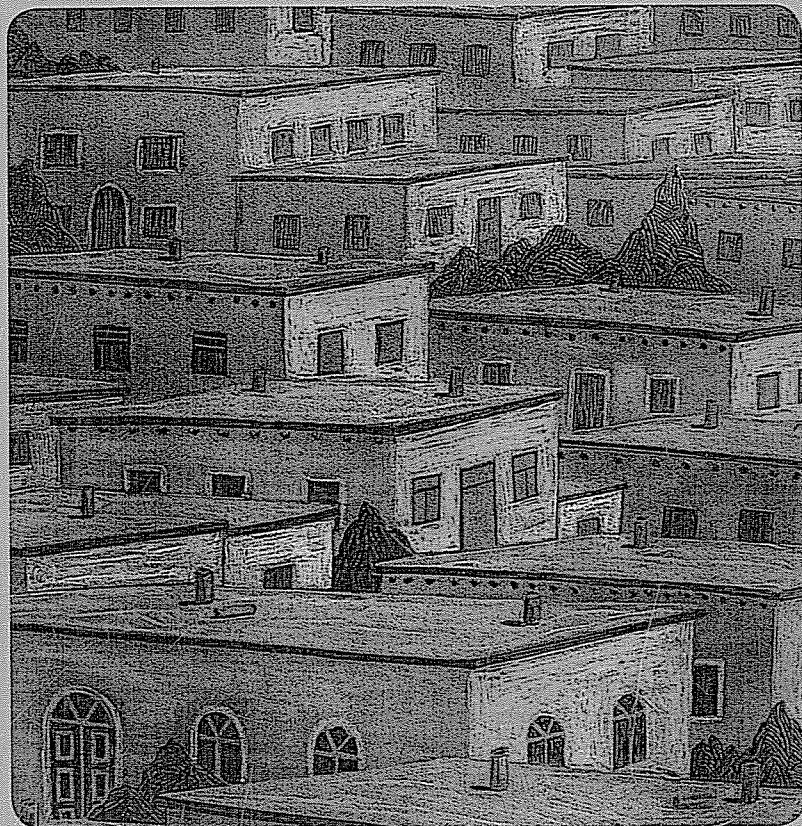

Wêje û Rexne

hejmar: 1 sal: 2014

kovara rexneya wêjeyî

rêbendan · sibat · adar · avrêl

di wêjeyê de (bê)cihûwarî

WÊJE Û REXNE

Kovara Çar Mehane ya Rexneya Wêjeyê

Weşana Demane-Hejmar:1/2014

Rêbendan • Sibat • Adar • Avrêl

ISSN: 2148-2500

XWEDIYÊ KOVARÊ Ahmet Kan

EDÎTOR Davut Yeşilmen

LIJNEYA WEŞANÊ Bawer Berşev, Bawer Ruken, Burhan Yek, Fexriya Adsay, İlyas Suvagci, Mesûd Serfiraz, Mihemed Şarman, Ömer Delikaya, Tahîr Urper, Umran Aran

RASTKIRIN Umran Aran, Ahmet Kan, Burhan Yek

ŞÊWIRMENDÊ HUNERÊ Ömer Delikaya

KARÊN ABORÎ Û ABONETIYÊ Bawer Berşev

MÎZANPAJ Şemal Medya

TÊBINÎ Mafê çapkirina gotaran, tenê di destê lijneya weşanê de ye. Lê nivîskar ji naveroka nivîsên xwe berpîrsiyar in. Herweha nivîsên ku ji kovarê re têne şandin, biweşin an neweşin jî, li nivîskêr nayêne vegerandin û bi şertê ku çavkanî bê diyarkirin, jêgirtina ji kovarê serbest e.

WÊNEYÊ BERGÊ Serhad Bapir, bajar 3, 2005, grafika li ser linoleum bi şîrêjê, 32x32 cm

ÇAPXANE Kayhan Matbaacılık Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No 244 Topkapı İSTANBUL | Tel: 0212 576 00 66

ŞERTÊN ABONETIYÊ Buhayê kovarê li welêt 10₺ û ji bo Ewropa jî 10€ ye.

Abonetiya ji bo salekê li welêt 30₺ û ji bo Ewropayê 30 €

Hesabê Banqeyê: IBAN: TR58 0001 0011 5027 4651 8050 04

Hesab: 1150-27465180-5004 Ziraat Bankası/Ofis şubesi Diyarbakır

NAVNÎŞAN Selahadîni Eyûbi Mah Batıkent Sitesi B-13 Blok No: 3/13 Bağlar-Diyarbakır

TEL 0(530) 347 86 62

www.wejeurexne.com

wejeurexne@gmail.com

NAVEROK

- Kamuran Alî Bedirxan** Edebiyata Welatî 6
Mesûd Serfiraz Di Çapemeniya Kurdî ya Dewra Osmanî de Helbesta Kurdî 8
- Ömer Delîkaya** Çîrokeke nivcomayî: Şewêş 24
Gurgîn Xakî Qiset û şîûra zimanî di Otobêsa Yunus Eroglu de 28
Mihemed Şarman Di Çîroka Kurdî de Nivîskari 38
Bawer Ruken Di Romana Kurdî de Çîroka Neteweyî 51
Ciwanmerd Kulek Hurnêrînek Li Çîroka Di Xew De 57
Abdullah Çelik Hikayeya Bedriye Topaç "Bero Sûr" de Tenayîye, Alegorî û Metaforî 73
- Burhan Yek - Umran Aran** Dozdeh Nîşe li ser Martîne Bextewer 77
- Dawid Yeşilmen** Li ser wêje, civak û romana kurdî bi Haşim Ahmedzade re hevpeyvîn" 85
- Dosya** Di Wêjeyê De (Bê)cihûwarî 111
D. S. Bland Di Romanê de Derdora Fizikî û Çandî-Civakî 112
Francesco Marilungo Xwendineke Geokritîk a Li Ser Pêwendiya Kevir û Peyvê an Avahîsazî û Wêjeyê 129
- Özlem Galip** Serpêhatiyên Bêcihûwarbûnê: Di Rabêja Romana Kurdî de Wek "Warê Demkî" Diyaspora 143
- Fexriya Adsay** Bîreweriyêke Birîndar: Bênaviya Welatekî û Bajarên Wê 152
Nazan Aksoy Wêjeya Mişext û Nivîskarekî Kurd: Mehmed Uzun 162
Emîn Ebdulqadir Şî'riyeta Cihî di Romanên Sidqî Hîrorî de 170
Ferzan Şêr Cihwarekî Estetîk: Tuwalet 182
Îlyas Suvagcî Di Romana Fawaz Husên ya bi navê Evdo û Çend Bêhnikên Şadiyê de Hêmana Mekanî 196
- Sonja Galler** Herêma Yoknapatawpha ya W. Faulkner 207
- Atolyeya Rexnenasiyê** Edebiyata Kurdî 212
Roger Lescot Edebiyatî Kurdî 220
Hevindê Sorî Rexnenasên Wêjeyê û Tema 225
Kovara Wêje û Rexne 'Îon, Li Ser Helbestê 231
Platon Amadekar: Bawer Berşev 243
- PIRTÛKXANE**

DI ROMANA FAWAZ HUSÊN YA BI NAVÊ EVDO Û ÇEND BÊHNIKÊN ŞADIYÊ DE HÊMANA MEKANÎ

1- Destpêk

Fawaz Husên him bi berhemên xwe yên te'lif him jî bi wergerên ji frensî di edebiya ta kurdî de cîyekî girîng digire. Ew di berhemên xwe de zêdetir li ser rewşa mirovên penaber û koçberên ku ji welatê xwe dûr ketine, disekine. Em ê jî di vê xebata xwe de li ser romana wî ya bi navê *Evdo û Çend Bêhnikên Şadiyê* bisekinin ka gelo di vê romanê de nivîskêr hêmana mekanî di romana xwe de çawa bi cih kiriye. Me bi vê lêkolîna xwe xwest bê ka girîngiya mekanî di deqekê de çi ye, nivîskar bi kîjan rêbazan vê hêmanê di romana xwe de bi kar tîne, di navbera lehengên romanê û mekanî de têkiliyeke çawa heye... hwd. bizanin.¹

2- Wek Ji Hêmaneke Romanê ya Sereke: Mekan

Nivîskar wexta ku di romanekê de behsa bûyera ku ji romanê re dibe bingeh dibijêre, divê ew hakimî bûyerê be. Her wisa sê hêmanên sereke yên romanê jî -mekan, zeman, leheng- girêdayî hev in û li gor naveroka romanê tên bikaranîn. Wexta ku nivîskar derbarê bûyerê de xwedî agahiyeke berfireh nebe ew ê nikaribe van her sê hêmanên romanê yên sereke jî saz bike.

1 Husên, Fawaz, *Evdo û Çend Bêhnikên Şadiyê*. Stembol: Weşanxaneyê Avesta, 2013. (Hemû têbiniyên me yên di vê lêkolînê de ji vê çapê hatine girtin.)

Ji van her sê hêmanan ger kêmasiyek hebe ew ê bandorê li hemû romanê bike. Her wiha ev ji bo ser(ne)ketina romanê jî wê bibe pîvanek.²

Ji bo ku roman wesfeke civakî bi dest bixe mekan xwedî roleke girîng e; lewma mekan camekana şaristaniyê ye. Di tabloya mekanî de kevneşopi, cil û berg û ruhê civakekê heye. Di romanekê de mekan him ji bo nişandayîna nasnameya lehengan him jî ji bo pêhisandina taybetiyên hawirdorê yên çandî û civakî peywireke xwe heye.³

Ji bo bûyerên ku di romanê de diqewimin, mekan wekî ruh û kakil e. Mekan ne bi tenê ji bo bûyer, liv û tevgerên di romanê de her wisa ji bo nişandayîna cihêrengiyên di jiyana rojane de jî atmosferekê pêk tîne. Wexta ku nivîskar derbarê lehengekî romanê de şayesandinekê dike ew di heman demê de fikr û ramanên wî jî nişanî xwendevên dide. Her wiha fikrên xwendevên yên derbarê romanê de jî li gor van şayesandinên şexsan û mekanan dirûvekê digire. Di romanê de mekan li gor naverokê tê diyarkirin. Di edebiyatê de şayesandin wek destnîşankirina taybetiyên mekanên ku bûyer lê diqewimin û nişandayîna taybetiyên lehengî yên fizikî û ruhî tê binavkirin. Roman pirranî bi şayesandina mekanan dest pê dikin. Ji bo berpêşkirina bûyerê û honandina romanê şayesandinên mekanî xwedî roleke girîng in. Pêvajoya tekamulê ya cihêrengiyên civakî û şexsî bi temamî girêdayî diyardeya mekanî ye. Erdnîgarî, netewe” û reng û zimanê mirovî, fikrên wî yên derbarê jiyane de destnîşan dike.⁴

3- Evdo û Çend Bêhnîkên Şadiyê û Hêmana Mekanî

Roman ji 122 rûpelan pêk tê û bingeha wê li ser komkujiya Sedam Husên ya di sala 1988an de li Helebçeyê kiriye, ava bûye. Serlehengê romanê Evdoyê Helebçeyî bi alîkariya Dezgeha Doktorên Bêsinor ji vê komkujiyê xelas dibê. Ew, wî tînin li nexweşxaneyê Fransayê derman dikin lê hemû malbata wî û destgirtiya wî Nazenîn di komkujiya Helebçeyê de dimirin. Ji bilî Evdo di romanê de kesên wek Didier û 9 jinên Yewnanî û gelek lehengên dekoratîf yên wek Lêslî, Jêjê, Robert û Marsêl cih digirin.⁵

- 2 Sağlık, Şaban. "Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman Mekan Tasvir". *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. Çapa Duyem. Ankara: Weşangeriya Hece, 2010. r. 124 (Şaban Sağlık. "Ji Berdevkên Çêkirî yên Alema Çêkirî Di Romanê de Zaman Mekan Şayesandin". *Kovara Hece Hejmarê Taybet ya Romana Tirk*)
- 3 Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı Romanın Unsurları*. Çapa Heştêmîn. Stembol: Weşanxaneya Ötüken, 2010. 131
- 4 Bakır Şengül, Mehmet "Romanda Mekan Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cild 3/11 bihar 2010. r. 528-538
- 5 Di hevpeyvîneke xwe de F. Husên dibêje ku di romanê de gelek nav derbas dibin û ji ber ku ew navên Kurdî nînin zihmet in. Ev aîdê çandêke din û ferhengeke din in lê pêdiviya

Evdo 25 sal in li Parîsê dijî. Roman jî bi jiyana Evdo ya li Parîsê dest pê dîke û bi rêzê qala rêwîtiyên wî yên Laponya, Yewnanistan û Tehranê, tê kirin. Di van rêwîtiyan de bi riya rêbaza flashbackê (paşveçûn) nivîskar her car xwendevanî dibe Helebçeyê, komkujiya Sedam Huseyn. Her wiha qala destgirtiya Evdo, Nazenînê, rojên wî yên xwendina Qurânê jî tê kirin. Bûyerên ku di romanê de diqewimin, em bi bergeha Evdoyî hîn dibin; angî vebêjerê romanê Evdo bi xwe ye. Evdo xwe bi alîkariya Didierê hevalê xwe, yê ku bi hev re li Sorbonneyê xwendine, dide nasandin. Li gorî Didier, Evdo xwendekarekî serxweş e. Ew pîrraniya wextê xwe li meyhanê û li ber televîzyona cama wê enîbeş dibuhurîne. (r. 16-17). Derbarê mala Evdoyî ya Parîsê em xwediyê tu agahiyan nînin û nivîskar ji me re nabêje bê ka ew li ciyekî çawa dijî? Derbarê ciyê ku penaberek lê dijî bi fikra me ger zêdetir agahî bihatina kirin, me dê zêdetir derûniya lehengî ya penaberiyê û rewşa wî ya tenêbûnê bizaniya. Her wiha li xerîbiyê tu hevalên Evdoyî yên Kurd nînin. Li gorî Evdoyî, jiyana wî 'pelepûç' e. Kengî keysa xwe bibîne radihiye buxçeya geşt û gerê. (r. 14) Sedema zêdehezkirina ji rêwîtiyê jî wek mekane-kî daxwaza dûrketina ji travmaya Helebçeyê û gaza xerdelê ye:

Banga rêwîtiyê defa sînga min ji bermayên gaza xerdelê pak dîke û ez li ber xwe diajom. (r. 19)

Wek li jor jî me behs kir di vê romanê de gelek guhertinên mekanî çêdibin. Ev yek jî, romanê herikbar dîke lê dîsa jî mekanekî mutleq yê muxayyel heye, ew jî Helebçe ye. Heta mirov dikare bibêje ku bîngeha vê romanê bi awayekî mekanekî muxayyel destnîşankirina trajediya Helebçeyê û xweziyên Evdoyî ne.

Ji bo ku em bikarin di romanê de girîngiya mekanî destnîşan bikin divê pêşiyê em taybetiyên mekanî bizanin. Lewma divê em guherînên mekanî destnîşan bikin û bizanin ka gelo tehlîl û şayesandina mekanî bi çi awayî pêk tê, her wiha têkiliya lehengan û mekanî çawa ye? Di romanê de guhertina mekanî rasterast bandorê li lehengan û bûyeran dîke. Gelek kêman roman hene ku ji serî heta dawiyê di nav heman mekanî de derbas dibin. Lewma ger em niyeta nivîskêr bi guhertina mekanî bizanin ev yek wê ji bo destnîşankirina tehlîla tematîk jî bi kêrî me bê.⁶

Ev guhertina mekanî, di pirtûka *Kürt Romanî Okuma Klavuzu* (Rêbera Xwendina Romana Kurd) de wek taybetiyeke romana Kurdî tê destnîşan-

me bi vê çandê heye. Binêre:

KARAALP, Hasan. *Bêhna Hibrê-Dünya* Tv:

<http://www.youtube.com/watch?v=rMRoBieQ1X8&sns=fb> (14.10.2013)

- 6 Narlı, Mehmet "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cild 5 hejmar 7, 2002. r. 102-105 <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c5s7/makale/c5s7m6.pdf>

kirin. Li gorî vê yekê, di romanên Kurdî de mekanên wek Diyarbekir, Mêrdîn, Stenbol, Binxet, Elmanya, Îran, Îraq, Ermenistan, Swêd... hwd. derbas bibin. Her wiha ji ber rewşa Kurdan ya sirgûnî û penaberiya mekanên jiyana lehengên romanên diguherin. Ev guhertinên mekanî ne bi dilsoziya karakteran, ji ber sedemên siyasî pêk tê.⁷ F. Husên dibêje ku guhertina mekanî-yan ji penaberiya wî- ji ber rewşa Evdoyî ya siyasî nîn e.

Em dixwazin bi rêzê behsa van mekanan bikin. Pêşiyê em ê li ser Parîsê, jiyana Evdo ya li vir bisekinin bê ka şert û mercên jiyana Evdoyî ya li Parîsê çawa ye, wek mekanekî Parîs di romanê de çawa tê nîşandan, Evdo nêrîna Parîsiyan li ser koçberan; nemaze li ser kurdan çawa rave dike, wek mekan bandora Parîsê li ser derûniya Evdoyî çi ye. hwd.

Evdo li Parîsê di destexaniyekî teng de dijî û *tucarî berî saet 11 û 35an li gorî saeta Helebçeyê ji qula xaniyê xwe dernakeve.* (r.15) Wexta ku Evdo behsa Helebçeyê dike xwe wek *ji miriyên ne mirî yê komkujîya Helebçeyê* û bi taybetî hebûna xwe ya li Parîsê ne wek *penaberekî ne siyasî nîşan* dide. (r.16) Lê dîsa ji ew penaberek e û li gorî gotina wî haya wî bêhtir ji sillên gûyê kuçikan û ji zelqên kevokên li ser şaxû çiqilên daran veniştî, heye. (r. 12).

Wek mekan; carna qala cadeya Boulevard Mortierê û meydana Gambettayê (r.14) carna meyxaneyekê tê kirin (r.107-108) Li gorî Evdoyî hemû jiyana parîsiyan 'Metro, kar û xew' e. (r.42) Nivîskar wexta behsa penaberiya kurdan dike wan li rojhilata navîn dişibîne karwanên bêserî û bêdawî yên xemgîniyê. Frensî weke kûçikan li wan dinêrin, lê ew kûçik ne yên wan in. Ew kûçik yên li Rojhilatê, li Afrîkayê û hemû welatên bêxwedî ne. Her wiha ew "serreş", "qûnreş" û "meymûn" in. (r. 35)

Li gor her kesî Parîs welatê mirovatiyê û mafên mirovan e lê li gorî Evdo ew *qraliya hemû malwêranên cihanê ye, goristana derbideran e, kavilê xewnên qurmiçî û sergoyê hêviyên baskokirî ye.* Lewma Evdo dixwaze bi *baskên xwe qonaxên êşê li pey xwe bihêle.* (r. 19) Ev êş bêguman ya Helebçeyê ye. Xwesteka guhertina mekanî (Parîs) ji ji ber vê êşê ye.

Gelo Evdo çima her car dixwaze li welatên dûr bigere, sedema vê guhertina mekanî çi ye? Di navbera mekan û psîkolojiya lehengî de têkiliyeke çawa heye?

Ez ê ji rastiya xwe û ji dijiwariya serpehatiya xwe nerevim û wê li ser sînga xwe deh gêsî bikim. Belê, ez kurdê aware gerek xwe fêrî vê hunera zehmet bikim û weke atêşbazekî bi rivên agir bilîzim bêyî ku dest, çav û

7 Pariltî, Abidin û Galip, Özlem, *Kürt Romanı Okuma Klavuzu*. Stembol: Weşanxaneya Sel, 2010. r. 195-196

rûyê xwe bişewitînim. Mîrov nikare zora malkambaxiyê bibe. Ew tenê dikare wê qebûl bike, pê re bijî, bi çavekî din lê binihêre! (r. 48)

Evdogava behsa serxweşên li ber bara meydana Gambettayê dike dîsa behsa Sedam Huseyn û jehra xerdelê dike:

Malmîratan ewqas diponijîn weke ku hemû jehra xerdela Sedam Huseyn bi ser serê wan de, û ne bi ser serê min de, hatiye barandin (r. 14)

Evdoli Parîsê, wek gelek penaberan, tenê ye. Nivîskar jî zêdetir bi riya erotîzmê qala tenêbûna Evdo ya li penaberiye dike. Heta em dikarin bibêjin ku nivîskar bi zimanekî şilf û tazî di gelek ciyan de wek rêbazekê bi riya erotîzmê travmaya Helebçeyê, jehra xerdelê û Sedam Huseyn bi bîr tîne. Lewma di hişê Evdo de wek mekanekî em her car rastî Helebçeyê tîn.

Evdoli Parîsê jî, li ser sîng û berê her banûxwedayeke Yewnanî de jî, di bêhnîkên şadiyê yên herî bextewer de jî xwe nikare ji bin tesîra Helebçeyê xelas bike. Ew wexta behsa keça Yewnanî Eratoyê dike vê nîşanî xwendevên dide:

Weke hespê ku paşiya mehîne bêhn bike, ez devê xwe dixim nav çîçikên Eratoyê û ez ji bêhna kizwan û rîhana bejî û beybûna hişkirî û gulhinarên Helebçeyê mest dibim. Lê, weke gava sawek mezin mirov digire, goştê di nava nigê min de di şûna ku vezile bêhtir di berzika min de diçike. Bi kurtayî, ew di nêraniya min ya seqet de diçe xwarê û bi min re ranabe, ranabe, ranabee! (r. 92)

Mekanê duyemîn yê rêwîtiya Evdo yî cihêkî bi navê Laponya ye. Evdo li-gel Laponyayê li cemsê bakur, ji jora Swêd û Norwec û Fînlând û Rûsyayê jî digere. Nivîskar bi wekhevîyên Laponya û Kurdistanê bala mirov dikişîne vî 'welatê berfa abadîn'. Evdo dibêje ku ew jî weke Kurdan bê welat in û welatê wan bûye çar perçe lê dîsa yekî weke Sedam Huseyn li wan deran peyda nebûye. Daristanên wê bê hejmar û konên wê girover in:

Ew ne weke me bi milyonan in, lê ew jî li ser axa bav û kalên xwe naçar in bi zimanê desthilatdaran bipeyivin. Cil û bergên jin û mêran bi çermê pezkovîyan in û ew jî weke kurdan ji rengên xurt weke şîne tarî û sorê weke xwîne hez dikin. Weke hemû mîletên Koçer, ew xwediyên destanên balkêş in... (r. 13)

Mekanê din yê rêwîtiya Evdo Yewnanîstan e. Evdo hîn dibe ku li vir krîzeke aborî rûdaye û ew jî dixwaze di vê dema xeter de biçe Yewnanîstanê. Ew, sedemên vê rêwîtiya xwe wiha vedibêje:

Ez xwe dispêrim serdemên pîrxwedayîtiyê û hinekî jî sersariya vî xwedayê cihû û mesîhî û misilmanan dûr dikevim. Belê agir bi Îlyadayê û Odyseyayê ketiye û ez dixwazim hezkirina xwe jî vê bajarvaniyê re diyar bikim û hinek pereyên xwe li bajarên wê tiro viro bikim. (r. 17)

Ji ber van sedemên ku Evdo destnîşan dike, di romanê de mîtolojiya Yewnanan, nemaze efsaneyên Îlyada û Odysseyayê gelek cî digire. Fawaz Husên derbarê Îlyada û Odysseyayê de dibêje ku ev efsane herçend ku di ferhenga cîhanê de zêde cih digirin, di ferhenga Kurdan de zêde cih nagirin, lewma wî xwestiye ku behsa wê bike.⁸

Ji aliyê mekanî ve divê em bibêjin ku ji bo ku nivîskar bikare zêdetir travmaya Helebçeyê derxîne pêş ew piyên Evdoyî ji erdî dibire û wî dibe mekanên muxayyel yên mîtolojiya Yewnanan. Ango wî xwestiye ku ji xwendevanan re bibêje mirov çawa bike, çî bike jî nikare ji rastiya jiyana xwe bireve.

Di romanê de bûyer çî rast çî muxayyêl û ûtopîk, di mekanekê de pêk tên. Mekan, ji kêşeyeke pênaseyê û teqdîmê zêdetir xwediyê taybetiyeke fonksiyonel e. Nivîskar ji bo honandina atmosferekê û destnîşankirina lehengên romanê, nîşandayîna civakê, danasîna cihê ku bûyer lê diqewime, mekanekî ava dike. Ligel hêmanên romanê ên sereke nivîskar bi avakirina mekanî dixwaze ku ev bûyerên ku behs dike li ber çavên xwendevên zindî bibe. Helwesta xwendevên a xwendinê jî li gor vê diyar dibe. Ger nivîskar karibe vê atmosferê ava bike dê xwendevan berdewamî xwendinê bike. Lehengên romanê carna ji taybetiyên xwe yên şexşî zêdetir di mekanê ku tê de ne, tên bibîranîn. (Tekin, 129)

Wexta qala rêwîtiya Evdoyî ya li Yewnanistanê tê kirin navên van mekanan derbas dibin: Atîna, meydana Omonyayê, meydana Sîntagmayê, taxa Plakayê, Akropolîs, Agora, giravên Kîkladesê, giravên kendava Saronîk, Dodêkanêsa, Metropolîs, Pîrêos, Sûnion, Samos, Salamînas, Drapetsona, Kêratsînî, Nîkaya, Korîdalos, Kamînya...hwd.

Weke li jor jî tê dîtin ji ber ger û seyranên Evdo yên bêjimar navên gelek mekanan di romanê de derbas dibin; lê ev mekan hema bêje bi tenê weke navekî hene. Em derbarê wan de gelek şayesandinên kêr dibînin:

Pêloponêsos di nav şînahiyê de geviziye. Li dehlên li dora rê, darên ley-mûn û narincan di bin darên berên xwe de xwar bûne, tên ku bişikên. (r. 77)

Li meydana parlamentoyê dilê bajêr di rivên agirê "leşkerê nenas" de lê dide...Li ser perdeya asîmanê Atînayê, stêrkên girs û hûr diçirîsînîn, bangî xeyalperestên weke min dikin... (r. 85)

Nivîskar wexta ku bûyeran vedibêje ew mecbûr e jê teserûfê bike; lewma ew mecbûr e ji riyên dirêj zêdetir yên kurt bigere û bibîne. Lewma ew bi riya vebêjer ji nav hêmanên mekanî yên di romanê de bijartinekê dike. Ji wan, tiştên ku bi kêrî çîrokê ne digire, dev ji yên din berdide. (Sağlık, 125)

8 Karaalp, Hasan. *Bêhna Hîbrê-Dünya* Tv: <http://www.youtube.com/watch?v=rMRoBieQ1X8&sns=fb> (14.10.2013)

Li nanopêjxaneyekê wexta ku Evdo rast li keçeke Yewnanî, bi navê Taleyayê tê û ew, zeviyên genimê Helebçeyê yên ku ji mêj ve seridî û zerbûyî tîne bîra Evdo. (r. 25)

Evdo li ku be wext û mekan her li gor Helebçeyê û sala 1988an şîrove dike. Wexta ew li Pîrêosêya Yewnanîstanê li otobûsê suwar dibe, otobûsa Helebçeyê li Kurdîstana Başûr tîne bîra wî. (r. 52) Wexta behsa dîroka stadyuma kevnare jî dike dibêje ku:

...di sala 330î de berî zayînê hatibû avakirin û di sala 1986an de, ango du sala berî bobelata Helebçeyê, hatiye nûkirin... (r. 68)

Dîsa wexta ew li Yewnanîstanê ye, dixwaze pereyê Stêlyosê ajokar bide wî lê ew pereyan nagire. Evdo jî dixaze bi wan pereyan ji keça wî re diyariyekê bistîne, lê ew ne pêkan e:

Eger Helebçe weke berê bûya, min ê jê re sê kilo gez bişandana, lê ez li kû Nazenîn û gez û hinarên Helebçeyê li kû? (r. 62)

Wexta ku Evdo li Atînayê ye, derbarê îstgeha otobûsan de wiha dibêje:

Îstgeha otobûsan bê hawe dişibe ya bajarekî li Rojhilata Navîn. Gelo ez li Helebçeyê, li bajarê berî komkujiyê û gaza mirinê me? (r. 87)

Taybetiyeke romanên postmodern ku jê re *"intertextuality"* tê gotin, di derbarê nişandayîna mekanî de, dihêle ku nivîskar ji deqên din; leheng yan jî mekanekî bigire û wan ji nû ve di metna xwe de bi kar bîne.⁹ Em dibînin carna F. Husên jî wek vê taybetiya romanên postmodern bi riya rêbaza 'intertextuality'yê mekanên xeyalî û efsaneyî di romanê de bi cî dike. Di van ristên li jêr jî, ku ji helbesteke Konstantin Kavafîs hatine girtin, wek mekanekî utopîk em Îthakayê dibînin:

*Dema ku te bidî ser rêya Îthakayê,
Hêvîdar be ku rê wê dirêj be,
Bi sergermiyan dagirtî û bi vedîtinan berdar be* (r. 41)

*Bila Îthaka herdem di bîra te de be;
Helbet gihîştina wê qonaxa te ya dawîn e
Lê di rêwîtiya xwe de yekcar mebezîne* (r. 51)

Li gorî Evdoyî sedema komkujîya Helebçeyê yekxwedayîtiyê ye lewma ew xwe dispêre pîrxwedayên mîtolojiya Yewnanan. Wek mekanek Helebçe bi rexneyên yekxwedayîtiyê tê bibîranîn:

9 Somuncuoğlu Özot, Gamze, "Postmodern Roman'da Anlatıcı, Zaman ve Mekân Yapısı", *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cild 7/3, Havîn 2012. r. 2275-86

Berî her tiştî, ji roja komkujiya Helebçeyê, kevîrek li ser kevîrekî nemîne, ez nikarim xwedayê yekxwedayîtiyê ji bîr bikim. (r. 75)

Di ciyekî din de jî Evdo dibêje ku bi hezaran sal e ku mirov gazî Xwedê dikin da ku ev xwîna li ser navê wî tê rijandin bisekinîne lê ew guh nade wan. Ji ber ku ger ev yek bê kirin wê tu girîngiya Xwedê nemîne, bihuşt û dojh jî wê neyê bîra tu kesî:

Da ku xwedê herdem di bîra mirovan de be, ew mirin û nexweşî û ziyana û gaza xerdelê bi ser serê wan de dibarîne. Da ku tîrsa wî herdem di dilê me de be, ew agir bi cîhanê dixîne û lehiyên xwîne radike. Gava em bi milyonan berê xwe ber bi wî ve dikin û çend bêhnîkên şadiyê dixwazin, dengê me helbet digihîje wî, lê ew destên xwe datîne ser guhê xwe yên giran. (r.112-113)

Wek li jor jî em dibînin Evdo bi rexneyên xwe yên yekxwedayîtiyê bi gaza xerdelê, Helebçeyê (mekan) bi bîr tîne .

Gelo Helebçe wek mekan bi tena serê xwe di romanê de çawa hatiye şayesandin:

Helebçe: heştê kîlometreyan li başûrê rojavayê Silêmaniyê û şanzdeh kîlometreyan dûrî tixûbê Îranê. Li deşta Şarezûrê, bajarokek di nava çiyayên Şenrow, Hewraman û Balamboyê de ye. Di adara 1988an de, saet 11 û 35an, balefirên Sedam Huseyn bombeyên jehra xerdelê bi ser bajêr de barandin. Di çend kêliyan de, nêzikî pênc hezar jin û mêr û zar ketin ber dasa mirinê û ji vê dinyayê bê par man. Gunehên wan ew bû ku kurd bûn û ew di navbera şerê Iraq û Îranê de bûn çêreya kîna ba'siyên Bexdayê û xwedî şaşîkên Tehranê. (r. 46)

Em dibînin ku nivîskar wek mekanekî, Helebçeyê bi şayesandineke ne dûr û dirêj rave dike. Tenê bi me dide zanîn ka gelo Helebçe li ser nexşeyê li ku ye û komkujiya li Helebçeyê hatiye kirin çawa bûye. Wek mekanekî ji xeynî van agahiyan, xwendevan derbarê Helebçeyê de û malbata Evdoyî de tişteki nizane. Lewma em dikarin bibêjin ku ev şayesandineke jirêzê ye. Ji bo nivîskêr tiştê girîng destnîşankirina komkujiya Helebçeyê ye.

Di romanên klasîk de mekan bi qasî ku hewcehiya mekanekî, ji bo pêkanîna bûyerê çiqas be, ewqas cih digire û mekan di romanê de xwedî fonksiyonekê nîne (Yê ku neqil dike Tekin, 134) Lewma ger em şayesandina Helebçeyê di nav vê çarçoveyê de binirxînin, ev ê ji bo romaneke nûjen wek kêmasiyekê bê şîrovekirin. Di romanên klasîk de, bi bergeha nivîskêr bûyer tîne neqilîkirin; lê bi fikra realîzmê re ev tê guhertin. Êdî, şayesandina mekanî bi bergeha leheng tê kirin. (Tekin, 151)

Di romanên Kurdî de kêmbûna şayesandinê di pirtûka *Kürt Romanî*

Okuma Klavuzu (Rêbera Xwendina Romana Kurd) de bi çanda devkî ya dewlemend tê ravekirin. Li gorî vê, di romanên kurdî de, ji nîşandanê (şayesandin) zêdetir tahkiyekirin heye. (Parlî, 193)

Her çend ku vebêjer lehengekî (Evdo) romanê bi xwe ye, em dibînin ku nivîskêr şayesandina Helebçeyê ne bi bergeha vebêjerî, bi dîtina xwe daye. Ger ev şayesandin ji aliyê vebêjerî ve bihata kirin belkî me dê tiştine zêdetir zanîbûya û belkî Evdoyî behsa zaroktiya xwe, malbata xwe, civaka xwe bikira. Em nizanin bê malbata Evdo ji çend kesan pêk tê, ew mirovin çawa ne? Di romaneke ku behsa travmayekê dike diviyabû zêdetir wî mekanê her car di hişê leheng de ye, li ber çavên xwendevên bihata zindîkirin. Bi fikra me, ji ber van sedeman, ji aliyê mekanî ve em ê karibin bibêjin ku ev yek ji bo romanê xisarek e. Ji xwe nivîskar bixwe jî di hevpeyvîneke xwe de derbarê vê mijarê de dibêje ku 'Xwezî min bêtir behsa jiyana Evdo ya li Helebçeyê û zaroktiya wî bikira.' (Bêhna Hibrê)

Wek mekanekî, berpirsariyeke Evdoyî ji bo Kurdistanê heye ku ew jî çawa be, li ku be, carna di xeyalên xwe de û carna jî bi kirinên xwe, parastin û yekkirina sînorên Kurdistanê dike. Evdo ji kurdûn û kurdewariya xwe tu car tawîzê nade. Wexta ku ew li Yewnanistanê tev li maratonekê dibe wiha dibêje:

Ez nizanîm çawan, lê ez xwe di beden û giyanê pêlwanekî olîmpîk de dibînim. Tevî ku pişikên min ji ber gaza xerdelê berbat bûne, ez beşdarî beza maratonê û 42,195 kîlometreyên wê bûme... Di kîlometreya çilî de, di şûna ku ez bêjim 'Bijî şahbanû', dibêjim 'bijî kurd û Kurdistan'. Belê ez rengên welatê xwe yê perçebûyî û bindest bi hemû hêza naçariyê diparêzim. (r. 69)

Gelo çima nivîskar lehengekî Kurdistanî dihone? Weke mekanekî utopîk, sedema daxwaza pêşîlêgirtina perçebûna sînorên Kurdistanê çi ne? Haşîm Ahmedzade dibêje ku edebiyat, nemaze jî roman ji bo dirûvandî û avakirina karakterekî netewî ya netewekê peywireke xwe heye. Ahmedzade gotina Franco Moretti ya derbarê vê mijarê de neqil dike. Moretti dibêje ku, herçend ku netew-dewlet romanê diafirîne her wiha roman jî netew-dewletê ava dike.¹⁰ Li gor Ahmedzade "romana kurdî pirranî bi vegotîneke xurt ya netewî tê karakterîzekirin. Bi gotîneke din, lêgerîna nasnameya netewî û hesreta welatekî kurd di romana kurdî de pirr xurt rû daye."¹¹ Lewma em dikarin bibêjin ku herçend ku netew-dewleteke kurdan nebû-

10 Ahmedzade, *Haşîm, Ulus ve Roman*, Wergera ji îngilîzî: Azad Zana Gündoğan, Stembol, Weşanxaneyê Perî, 2004, r. 22 - 26

11 Ahmedzade, *Haşîm, Romana Kurdî û Nasname*, Wergera ji îngilîzî: Fexriya Adsay, Weşanxaneyê Avesta, Stembol, 2011, r. 64

ye û wê roman neafirandîye em dibînin ku F. Husên di romana xwe de bi riya bergeha vebêjêrî xwestiye ku sînorên dewleta xwe biparêze û welatekî muxayyel (mekan) ava bike.

4- Encam

Me bi vê xebata xwe xwest destnîşan bikin ka gelo têkiliya roman û mekanî çi ye, ger ji her sê hêmanên romanê yên sereke yek kêr bibê, wê tesîrek çawa li romanê bike. Wek hêmanekê girîng ya romanê, mekan di romana *Evdoyî û Çend Bêhnîkên Şadiyê* de xwedî peywireke çawa ye? Me dît ku Fawaz Husên di vê romana xwe de bi derxistina serlehengê romanê ber bi mekanên cihê ve, çarçoveya mekanî gelek fireh girtiye. Ji nav vê firehbûna mekanî de, wî xwestiye xwendevên jî bi lehengê xwe re derxîne rêwîtiyeke dûr û dirêj. Di van rêwîtiyan de xwendevan carna diçe welatê berfa abadîn Laponyayê. Li wir di bin konên girover de destanên vî mîletê ku jiyana û qedera wan gelek dişibe ya Kurdan, guhdar dike. Carna diçe Yewnanistanê, rastî lehengên mîtolojîk tê, carna jî diçe Îthakaya Homeros guhdariya Îlyada û Odyseyayê dike, çend helbestên Konstantin Kavafîs jî xwendevên re dixwîne. Ji wir diçe Japonyayê malwêraniya kargehên atomî yên Fukuşîmayê dibîne. Piştî diçe Îranê dixwaze bala xwendevanî bibê ser pîrsgirêka atomê ya di navbera Ewropa, Emerîka û Îranê. Li wir jî çarînen Omer Xeyyam kêfê digire. Dawiya dawî fêr dike ku ew nikare ji qeder û enînîvîsa xwe ya serpêhatiya Helebçeyê bireve.

Helebçe û komkujiya kurdan ji serê vê rêwîtiya dûr û dirêj heta dawiyê wek mekanekî muxeyyel li pey Evdoyî ye. Fawaz Husên carna wek taybetiyeke romanên postmodern bi riya "intertextuality"yê ji deqên din mekanaan digire; lê carna jî wek taybetiyeke romanên klasîk Helebçeyê bi şayesandîneke jirêzê vedibêje. Bi ya me herçend ku nivîskêr, çarçoveya mekanî firehtir kiriye û xwestiye ku xwendevan jî tev li rêwîtiya Evdoyî bike, ewçend mecbûr maye ji hêmanên mekanî teserûfê bike, şayesandinan kêmtir bike, dev ji hûrgiliyan berde. Bi dîtina me vê yekê jî xisarek daye romanê. Xwezî wî hinekî zêdetir behsa Helebçeyê, malbata Evdoyî, zaroktiya wî bikira.

ÇAVKANÎ:

- Ahmedzade Haşîm. *Ulus ve Roman*. Werger ji Îngilizî: Azad Zana Gündoğan. Stembol: Weşanxaneyê Pêrî, 2004. 22-26
- *Romana Kurdî û Nasname*, Werger ji Îngilizî: Fahriye Adsay. Stembol Weşanxaneyê Avesta, 2011. 64
- Husên, Fawaz. *Evdo û Çend Bêhnîkên Şadiyê*. Stembol: Weşanxaneyê Avesta, 2013
- Narlı, Mehmet "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları" *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cild 5 hejmar 7, 2002.102-105 <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c5s7/makale/c5s7m6.pdf>
- Panlı, Abidin û Galip, Özlem, *Kürt Romanı Okuma Klavuzu*. Stembol: Weşanxaneyê Sel, 2010. 195-196
- Somuncuoğlu Özot, Gamze "Postmodern Roman'da Anlatıcı, Zaman ve Mekân Yapısı", *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and Histort of Turkish or Turkic*, cild 7/3, Havîn 2012. 2275-86
- Sağlık, Şaban. "Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman Mekan Tasvir". *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. Çapa Duyem. Ankara: Weşangeriya Hece, 2010. 124
- Şengül, Mehmet Bakır. "Romanda Mekan Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cild 3/11 bihar 2010. 528-538
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı Romanın Unsurları*. Çapa Heştemîn. Stembol: Weşanxaneyê Ötüken, 2010. 131-151
- Çavkaniyên Elektronik
- Karaalp, Hasan. *Bêhna Hibrê-Dünya Tv*: <http://www.youtube.com/watch?v=rMRoBieQ1X8&sns=fb> (14.10.2013)